

НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ З ПАЛЕОСЛАВІСТИКИ В БОННІ

7–10 червня 2005 р. у Бонні відбулася Міжнародна конференція *Liturgische Hymnen nach byzantinischhem Ritus bei den Slaven in Ältester Zeit* (Літургійні гимни візантійського обряду в давніх слов'ян), організована Патристичною комісією Академії наук Північного Райну — Вестфалії. Конференція була присвячена перекладам гимнографічних текстів із грецької мови на старослов'янську, формам і жанрам візантійсько-слов'янської церковної музики, літургійним збірники та їх кодикологічним і палеографічним особливостям. Тривалі дискусії майже після кожної доповіді стали важливим компонентом у науковому осмисленні нових поглядів і концепцій. Хоч теми переважної більшості доповідей не торкалися безпосередньо музичних компонентів гимнографічних текстів, доповідачі наголошували на великому значенні співності цих текстів та її впливі на структуру й семантику досліджуваного матеріалу. У перекладах, хоч і втрачалися певні літературно-поетичні елементи при передачі тексту, загальний молитовний і богословський зміст, як правило, залишався, і насамперед завдяки збереженню метричної та мелодичної грецької основи.

У вступному слові ректор Боннського університету Мартін Гонекер звернув увагу на велике значення культурних зв'язків Візантії з народами східнохристиянського світу, зокрема слов'янами та вірменами. Головний організатор конференції відомий німецький славист Ганс Роте у своєму вступному слові наголосив на внеску Німеччини у формування наукової славістики, згадав одного з піонерів німецької славістики Ервіна Кошмідера, обраного свого часу дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка, вказав на значення Боннського університету в славістичних студіях, зокрема в започаткуванні видавничої серії пам'яток слов'яно-руської гимнографії, у якій видано Благовіщенський кондакар, Тріодь Мойсея Киянина, ряд Міней. Ця боннська конференція була присвячена одному з піонерів цієї серії Антонінові Досталу.

Райнер Штіхель із Мюнстерського університету звернув увагу на витоки візантійської літургійної поезії. Олексій Пентковський (Московська духовна академія) у доповіді *Слов'янське богослуження і слов'янська гимнографія візантійського обряду в X ст.* виділив два центри розвитку візантійської гимнографії після іконоборчої доби: на Сході — Константинополь і на Заході — Тессалоніка; з останньою були тісно пов'язані слов'янські народи, і насамперед болгари. Східноболгарські Преслав і

Пліска орієнтувалися на столичну практику богослуження й переймали переважно грецькі гімнографічні тексти й мелодії, тимчасом як Охрид на південному заході Болгарії, не без впливу Риму, більше тяжів до слов'янських перекладів, у чому сприяло грецьке місто Тессалоніка (Солунь), де постійно звучала слов'янська мова. Єлена Уханова з Державного історичного музею в Москві зупинилася на особливостях богослужень на Русі в XI–XIII ст. у зв'язку з прийняттям Студійського уставу. Торкаючись репертуару богослужебних книг цієї доби, вона всі збережені руські гімнографічні рукописи атрибує новгородським походженням.

Крістіян Ганнік із Вюрцбурзького університету звернув увагу на співану основу гімнографічних текстів, структура та форма яких були тісно пов'язані з музикою. Однак великою проблемою в розумінні самої музики є прочитання візантійської нотації, яка фіксувала радше схему мелодичного руху, а не його виконавську інтерпретацію; до того ж, деякі жанри (наприклад, сідальні) у Візантії взагалі ніколи не нотувалися і при їх виконанні орієнтувалися на мелодіку тропарів. При перекладах старослов'янською мовою мелодика та метрика залишалися переважно незмінними, зберігаючи грецьку мелодичну систему, до якої пристосовували не завжди коректні слов'янські переклади. З іншого боку, схематичний контур мелодії дозволяв порівняно легко адаптувати мелодіку до певного тексту. Звідси випливає переконання, що мелодика гімнографічних піснеспівів навіть у Київській Русі досить міцно утримувала візантійську основу.

У доповіді Галини Алексеевої (Владивосток; через відсутність доповідачки текст прочитав К. Ганнік) ішлося про різні акцентні системи грецької і слов'яно-руської мов, що мало б знайти свій вираз і в музиці. Проте, як здається, теорія А. Залізняка, на яку спирається доповідачка, стосується мовленнєвої акцентуації, тимчасом як гімнографічні тексти відображають поетичну метрику, що далеко не одне й те саме. На жаль, через відсутність доповідачки дискусія не відбулася.

Кароліна Луцка (Ворцбург) презентувала завершений інципітний слов'яно-грецький тезаурус гімнографічної лексики, створений в Інституті славістики Вюрцбурзького університету спільно о. Петером Планком під керівництвом Крістіяна Ганніка. Інципітарій укладено за слов'янськими (Київ 1893–1894) і грецькими (Рим 1888–1901) виданнями Міней.

Доповідь Юрія Ясіновського (Львів) була присвячена двом різдвяним канонам з українсько-білоруських нотолінійних Ірмолоїв, опублікованих у третьому випуску *Антології української сакральної монодії*. При порівнянні українсько-білоруської редакції з візантійською бачи-

мо, що, незважаючи на значну часову дистанцію (XII і початок XVII ст.) та різні системи нотації, мелодичний контур виразно виявляє спільну основу. Новіший український варіант у нотолінійному записі виразніше репрезентує виконавську практику й більшу розспівність. А точні звуковисотні та ритмічні записи дозволяють зробити важливі спостереження над музичною формою та цілісною композицією всього канону, які однозначно вибудовуються на власне музичних законах. Доповідь було проілюстровано фрагментами ірмосів грецького та українського канонів у виконанні Наталі Сиротинської, що дало добру можливість на слух підтвердити візантійсько-слов'янсько-українську музичну тяглість.

У дискусійній доповіді Євгена Верещагіна (Москва) йшлося про найдавнішу, на його думку, руську пам'ятку гимнографічних текстів — Мінею празничну (так звану Ільїну книгу). Два типи невматичних знаків, які тут зустрічаються («стопиця» і «статья»), є знаками речитативного розвитку, і тому ця найдавніша книга фіксує домелізматичний стиль.

Емілія Шульгіна (Москва) докладно зупинилася на палеографії літургійних невменних книг — комплекті Міней XII ст., які традиційно вважаються новгородськими. Нотний текст писаний тими самими переписувачами, а їх почерк близький до почерку так званого Типографського уставу та Кондакаря, що окреслює новгородську школу. Під час обговорення доповіді Г. Роте слушно запитав: «А де ж Київ, де київські рукописи?», на що Е. Шульгіна відповіла, що таких збереглося мало.

Вітторіо Томеллері з університету Сассарі на Сардинії, готуючи до друку лютневу Мінею, звернув увагу на різноманітні джерела слов'янської Міней. Він класифікує тексти на «правильні» і «неправильні» та вважає, що слов'янські тексти є неточними перекладами з грецької. Ідеальних перекладів текстів не існує, і тому краще говорити не так про конкретні рукописи, як власне про тексти в певних абстрактних феноменах. Однак, як зазначив у дискусії К. Ганнік, давньогрецькі Мінейі зі Синаю не створювалися за Студійським уставом, як і грузинські, створені також на Синаї. Та й загалом збірники укладалися не за певним типом церковного Уставу, бо Устави лише вказували на порядок служб. Тому зрозуміло, що різночитання вже були в грецьких Мінеях. Роман Кривко з Москви зауважив, що ця теза підтверджується і слов'янським матеріалом. К. Станчев зауважив, що краще передавати тексти такими, якими вони представлені в кожному конкретному рукописі. Загалом це дуже цікава проблема, і вона повинна б зацікавити українських публікаторів давніх текстів, також і музичних.

Дагмар Крістіанс (Бонн) виголосила доповідь *Аргументи на користь самотійності східнослов'янських Міней*. На її думку, слов'яно-

руські Мінеї XII ст. є новою адаптацією візантійської гимнографії. У дискусії Георгій Попов (Софія) звернув увагу, що це не зовсім так, оскільки грецька мелодика пристосовувалася до нових слов'янських перекладів. Роман Крисько (Москва) зауважив, що початки слов'янських перекладів сягають Болгарії, про що свідчить грамотне використання болгаризмів (великий юс, іжиця).

Красимир Станчев (Рим) у доповіді *До початкової історії службових Міней у слов'ян* звернув увагу на типологію збірників і термінологію. Він наголосив, що Мінеї були двох типів — празничні вибраного репертуару та служебні щоденного, а їх давніша верства надавала перевагу жанровій класифікації, а не богослужебній.

Ніколаус Трунте (Бонн) на матеріалі троїчних Теодора Студита звернув увагу на проблеми перекладів. Він наголосив, що візантійська гимнографія мала переважно догматичний характер та оспівувала головні таїнства віри, а вищими носіями богословського змісту східного християнства були канони, а також троїчні. На основі слов'янських перекладів Н. Трунте показав, як слов'яни передавали богословський зміст цього жанру.

Наталія Серьогіна (Санкт-Петербург) говорила про кондаки руським святим і звернула увагу на мелізматичну орнаментику мелодики; музична форма творилася на основі повторної строфічності. Структура грецької мелодичної основи змінюється під впливом слов'янського перекладу.

Віктор Баранов з Іжевська виголосив доповідь *Грамотичні традиції і новації в руських списках XI–XIV ст. давньослов'янської травневої Мінеї*. Відмінності в перекладах є не тільки в окремих службах, але й у межах одного жанру, наприклад, у тропарях одного канону. При цьому дослівні переклади зберігали музичну ритміку оригіналу. (Р. Кривко зауважив, що В. Баранов готує комп'ютерну базу даних лексики Міней у виданнях Ягіча).

Роман Кривко (Москва) зупинився на особливостях мови в текстах серпневої Мінеї. Георгій Попов (Софія) розповів про різдвяні канони в давньослов'янських Мінеях. Він вказав на те, що нові слов'янські переклади XIV ст. стали основою фіолівських видань у Кракові, окремі болгарські тексти яких мають акростиhi, відмінні від візантійських зразків. Нововідкритий третій канон на Різдво Христове належить Костянтинові Преславському, тобто є творінням болгарського автора, але пізніше був витіснений з богослужебної практики. Ще один канон Андрея Критського був перекладений церковнослов'янською мовою в колі болгарських Міней. Г. Попов готує працю про гимнографію празника Різдва Христового.

Сергій Темчінас (Вільнюс) розповів про походження найдавнішого канону Константинові Кирилу Філософові. Спираючись на дослідження Ігоря Шевченка про життя Кирила Філософа, автором якого був серб Сава, доповідач припускає, що цей Сава був автором згаданого канону. На основі реконструкції грецького тексту за акростихом вдалося визначити ім'я автора канону — Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΜΕΛΠΩ.

Марія Йовчева (Софія) запропонувала власну реконструкцію складу та структури давньослов'янського Октоїха. У дискусії йшлося про генезу слов'янського Октоїха, яка на сьогодні не зовсім зрозуміла. Кр. Ганнік звернув увагу на Віденський октоїх, який містить скорочений реперуар празничних служб усього року й, очевидно, був призначений для парохіяльних церков.

Дітер Штерн (Берлін) звернув увагу на латинську пам'ять св. Еразма у візантійських і слов'янських службах. Емілія Шульгіна зауважила, що служба св. Еразмові є в Успенському збірнику.

Тетяна Суботіна-Голубович із Белграда наголосила на характерних рисах сербської гимнографії. Зробивши огляд рукописних джерел, серед сербських служб вона відзначила служби св. Симеонові та Саві Сербському. Доповідачка зауважила, що в ранніх сербських Мінеях нема нотації, а до середини XIV ст. Сербія не знала нотованих богослужбених книг.

Любор Матейко з Братислави говорив про ірмоси в східно- та південнослов'янських Мінеях XI–XIV ст., у яких той самий ірмос повторюється декілька разів і при цьому можливі різні редакції перекладів.

Богословській термінології літургійних гимнів присвятив свою доповідь Ганс Роте (Бонн).

Конференція була успішною та засвідчила зміцнення міжнародної співпраці науковців на ниві палеославістичних студій.

Наталя Сиротинська, Юрій Ясіновський